

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Проведено дослідження порядку застосування концепції стійкого розвитку на підприємствах лісового господарства з врахуванням організаційно-технологічних особливостей їх діяльності. Запропоновано основні шляхи впровадження норм цієї концепції на сучасному етапі розвитку еколого-економічних відносин у суспільстві

Постановка проблеми. Сьогодні ліси є важливим стратегічним природним ресурсом нашої країни та основним джерелом деревини, харчової продукції і лікарської сировини, а також інших біологічних продуктів, багато з яких сьогодні ще не є дослідженими. Розрізняють економічне, водоохоронне та кліматологічне, естетичне та санітарно-гігієнічне, екологічне значення лісів. По-перше, деревина є універсальним матеріалом, без якого не може обійтись жоден вид економічної діяльності. По-друге, ліси збільшують річну кількість опадів на 10 – 15 % порівняно з безлісими територіями, а також лісові насадження, скріплюючи ґрунт корінням, припиняють ерозійні процеси. По-третє, ліси задовольняють потребу людей у відпочинку, чистому повітрі. У середньому 1 га деревостанів України щорічно споживає 5 т вуглекислого газу і виділяє 4 т кисню [1].

У сучасних умовах господарювання на діяльність підприємств лісового господарства впливає значна кількість факторів внутрішнього і зовнішнього середовища: час і місце, комерційні умови продажу, характер покупця, стан кон'юнктури ринку та економіки країни, регіону, світові тенденції ринків, а також інші мікро– та макроекономічні чинники впливу, що зумовлює не завжди ефективне функціонування підприємств з метою збереження природно-ресурсного потенціалу. Враховуючи специфіку підприємств лісового господарства слід зазначити, що останні повинні функціонувати з врахуванням принципів концепції стійкого розвитку. При цьому варто зазначити, що дана концепція є своєрідним видом економічної моделі розвитку природно-ресурсних видів економічної діяльності, у взаємозв'язку з економічними, соціальними та екологічними факторами.

Мета дослідження. Дослідити методику та організацію обліку на підприємствах лісового господарства з врахуванням норм концепції стійкого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція стійкого розвитку (сталого розвитку) розроблена провідним дослідником економічних аспектів розвитку лісового господарства, колишнім економістом Світового банку Дейлі Германом у монографії “По-за зростанням: економічна теорія сталого розвитку” (Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development”) [2]. У вітчизняній практиці принципи цієї концепції розглядаються у працях багатьох науковців, таких як Васильєв П.В., Воронін І.В., Гунтер Ф., Костюкевич Ф.Т., Орлов М.М. Синякевич І.М. Так, за визначенням Орлова М.М. “думка про те, що лісів може бути недостатньо для задоволення потреб людини і, відповідно, виникнення потреби раціонального лісокористування призвело до розвитку такого виду діяльності як лісове господарство”, тобто вже у самому функціонуванні підприємств лісового господарства частково реалізуються норми концепції стійкого розвитку. Незважаючи на існування як іноземних, так і вітчизняних публікацій з питань використання норм концепції стійкого розвитку у практиці діяльності підприємств,

на нашу думку, більш ґрунтовного дослідження потребує впровадження принципів цієї концепції у діяльність підприємств лісового господарства в сучасних еколого-економічних умовах господарювання.

Викладення основного матеріалу. Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища характеризує сталий розвиток як: "розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу можливості для майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби". При цьому виділяються такі компоненти сталого розвитку:

- еколого-економічне ведення лісового господарства;
- комплексне використання лісових ресурсів;
- екологічний захист;
- соціальна справедливість [3].

Вважаємо за доцільне зазначити, що впровадження таких компонентів концепції стійкого розвитку у практику діяльності підприємств лісового господарства можливе лише при правильній організації обліку з врахуванням організаційно-технологічних особливостей діяльності.

Екологічно орієнтоване ведення лісового господарства передбачає організацію діяльності підприємства відповідно до міжнародних вимог лісової сертифікації, які зорієнтовані на використання методів та прийомів вирощування лісів, що максимально враховують природу лісових біоценозів і не призводять до порушення або значної втрати ознак і властивостей лісових екосистем у процесі їхнього відновлення. Також з врахуванням вимог міжнародних стандартів лісової сертифікації, вдосконалення існуючої системи управління лісовим господарством на основі норм концепції сталого розвитку, створення кращих можливостей для продажу лісової продукції, за дорученням Державного агентства лісових ресурсів (колишнього Державного комітету лісового господарства), незалежною аудиторською компанією "SGS QUALIFOR" протягом 2004-2010 років в державних лісгосподарських підприємствах було проведено сертифікацію лісів, оцінку відповідності ведення лісового господарства критеріям та принципам FSC (Лісової наглядової Ради).

Комплексне використання лісових ресурсів, у першу чергу, ґрунтується на організації безвідходного виробництва, а також раціонально побудованому обліку лісових ресурсів. Сьогодні основними напрямками використання низькосортної деревини і відходів є:

- перебивання низькоякісної сировини на щепу, яка використовується для роботи сучасних теплових котлів;
- реалізація низькоякісної сировини населенню для використання у домашньому господарстві;
- використання тирси для виробництва пілетів тощо.

Відповідно до Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України [4] на вартість відходів зменшується собівартість продукції.

У практиці діяльності лісгосподарських підприємств відходи оцінюються:

1) за зниженою ціною вихідного ресурсу (ціною можливого використання), якщо відходи можуть бути використані для основного виробництва, але зі збільшенням витрат і одночасним зниженням виходу готової продукції для потреб допоміжного виробництва чи виготовлення предметів широкого вжитку (товарів культурно-побутового призначення) або реалізовані стороннім підприємствам і організаціям;

2) за повною ціною вихідного матеріального ресурсу, якщо відходи реалізуються стороннім підприємствам і організаціям для використання у виробництві іншої продукції.

У разі використання відходів самим підприємством на виготовлення продукції основного виробництва чи виробів широкого вжитку облік їх витрат здійснюється у тому ж порядку, що й облік сировини та основних матеріалів. У разі ж реалізації (продажу) відходів їхня вартість списується з відповідного балансового рахунку призначеного для обліку матеріальних цінностей і оформляється як відпуск матеріалів стороннім організаціям.

Але така практика комплексного використання лісових ресурсів не є поширеною в галузі, оскільки підприємства лісового господарства використовують власні деревні відходи лише на 10-20 %. Зокрема, в Україні, щорічно в процесі переробки деревини утворюється близько 7 млн. м³ відходів, більша частина з яких (більш ніж 3 млн. м³) використовується неефективно та зовсім не включається в господарський обіг. Отже, розробку технологій більш ефективного використання всіх компонентів деревини слід вважати реальним і важливим резервом задоволення потреб народного господарства лісосировинними ресурсами.

Значна частина відходів деревини утворюється на стадіях догляду за лісом і при проведенні лісозаготівель. В умовах пострадянської системи господарювання централізовано встановлювався низький рівень цін на відходи і неділову деревину, що сприяло незацікавленості виробників у повному використанні всіх компонентів лісосировинних ресурсів. Нова економічна ситуація, що сформувалася в економіці України, докорінно змінює мотивацію щодо ефективності використання всіх видів лісових ресурсів і відходів деревини. Однак, практична реалізація цього напрямку потребує перегляду положень щодо оцінки економічної доступності використання лісосічних відходів [5].

У 2011 році країни Європейського союзу прийняли Директиву щодо вимог до реалізації деревини, яка ґрунтується на концепції стійкого розвитку і передбачає контроль за законністю вирубки деревини, що експортується чи імпортується у європейські країни. Тому незважаючи на значно нижчі експортні ціни на вітчизняну лісопродукцію порівняно із внутрішніми, що, на наш погляд, є алогічним, підприємства лісового господарства повинні супроводжувати реалізацію продукції на зовнішній ринок відповідними лісорубними документами, які підтверджують законність та доцільність вирубки. Також існуюча практика ціноутворення на підприємствах лісового господарства зорієнтована на формування попиту та пропозиції на лісопродукцію у короткостроковому періоді без врахування такої специфічної особливості лісівництва, як довготривалий операційний цикл росту деревини, який у більшості випадків є значно довшим, ніж в інших галузях економіки. Ліс росте повільно, тому використання деревини як готової продукції відбувається періодично, а не щорічно чи безперервно. Для нормального відновлення лісових ресурсів доцільно вирубувати лише незначну частину запасів деревини у лісах (2-3 %). Запас деревини, який залишається на корені, повинен перевищувати обсяг щорічно вирубанної деревини у 10-30 разів [6]. Відповідно, у сучасних умовах господарювання досить складно співставити всі витрати на створення окремих насаджень і на догляд за ними з майбутніми доходами, для того щоб визначити фінансовий результат. Тому формування ціни на продукцію повинно ґрунтуватись на

принципі “довготривалого відновлення природних лісових ресурсів”. Звідси випливає, що для ефективного управління підприємствами лісового господарства оптимальне співвідношення доходів і витрат відіграє важливе значення, оскільки саме тривалість операційного циклу росту деревини вимагає “розумного” використання деревини з врахуванням термінів її росту, що і є основою раціональної організації та ведення лісового господарства. Отже, впроваджувати концепцію сталого розвитку доцільно на рівнях, приведених у табл. 1.

Таблиця 1. Напрями впровадження концепції сталого розвитку

Сфера впровадження	Напрями впровадження
<i>Макрорівень:</i>	
екологічна сфера	збереження і відновлення лісових ресурсів, стабілізація і покращення розвитку лісогощодарської діяльності
соціальна сфера	посилення соціальної та законодавчої ролі держави у напрямках природокористування
наукова сфера	пріоритетний розвиток фундаментальних досліджень у галузі лісового господарства
виховна та навчальна сфера	формування у населення екологічно-орієнтованого світогляду
міжнародна сфера	здійснення ціленаправленої зовнішньої еколого-економічної політики
<i>Мікрорівень:</i>	
безпосередньо на самих підприємствах	виробити спільну позицію у вигляді внутрішнього документу ведення лісового господарства за принципами стійкого розвитку: – політика підприємства з питань якості лісопродукції – екологічна політика – економічна політика

Слід зазначити, що концепція сталого розвитку передбачає також ефективне та раціональне встановлення плати за використання лісових ресурсів, яка б компенсувала витрати, понесені державою у вигляді надання підприємствам лісового господарства цільових коштів на:

- фундаментальні дослідження у сфері екологічної безпеки в лісовому господарстві;
- прикладні розробки у сфері розвитку лісового господарства;
- фінансову підтримку підготовки наукових кадрів у сфері лісового господарства;
- підготовку кадрів для лісового господарства вищими навчальними закладами I і II рівнів акредитації;
- ведення лісового і мисливського господарства, охорону і захист лісів у лісовому фонді;
- створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг;
- збереження природно-заповідного фонду [7].

Дослідження норм законів України за ряд років “Про Держаний бюджет України” дало нам можливість зробити такий висновок: найбільше видатків Державного бюджету України із Загального фонду спрямовано на ведення лісового і мисливського господарства, охорону і захист лісів в лісовому фонді (2009 р. – 60,44 %; 2010 р. – 62,45 %; 2011 р. – 66,89 % усіх видатків, спрямованих у розпорядження Державного агентства лісових ресурсів). Щодо видатків із Спеціального фонду Державного бюджету України, то найбільша їх частка припадає на підготовку кадрів для лісового господарства вищими навчальними

зкладами I і II рівнів акредитації (2009 р. – 36,31 %; 2010 р. – 34,56 %; 2011 р. – 36,83 % усіх видатків, спрямованих також у розпорядження Державного агентства лісових ресурсів) [8].

Сьогодні часткове компенсування вартості використаних лісових ресурсів відбувається через механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів. Механізм застосування збору, як плати за деревину, другорядні лісові матеріали та побічні лісопродукти є далеко недосконалим, оскільки його розмір не відповідає фактичній вартості цього ресурсу. Встановлені ставки збору майже наполовину не покривають фактичних витрат на створення деревостанів та не узгоджені з цінами на круглий ліс, оскільки ціни перевищують величину збору від 10 до 100 разів [9].

Еколого-економічне ведення лісового господарства також підтримується з боку держави, яка встановила спеціальний режим оподаткування у сфері лісового господарства. Згідно з п. 209.17 ст. 209 розділу V Податкового кодексу України дія спеціального режиму оподаткування діяльності у сфері лісового господарства поширюється на:

- лісівництво та лісозаготівлі (02.01.1 КВЕД): вирощування будівельного лісу: посадка, підсадка саджанців; охорона лісу та лісосік; вирощування молодого порослевого лісу та балансової деревини; вирощування лісосадівних матеріалів; вирощування різдвяних ялинок; лісозаготівлі, рубання лісу та виробництво ділової деревини (колод, стовпів, жердин), одержання паливної деревини; вирубування (дерев) лісу з метою приведення земель у придатність для сільськогосподарського виробництва; вирощування рослинних матеріалів для плетіння;

- одержання продукції лісового господарства (02.01.2 КВЕД): збирання лісових продуктів (жолудів, каштанів, моху тощо); збирання соків (березового, кленового тощо); збирання живиці, природних смол; збирання насіння дерев і чагарників для лісонасаджень; збирання корка, шелаку, камеді, бальзамів, дикорослих луб'яних рослин;

- надання послуг у лісовому господарстві (02.02.0 КВЕД): послуги з лісівництва (таксація, оцінка промислового використання лісу, посадка саджанців, залісення та лісовідновлення тощо);

  - захист лісу від пожеж;

  - боротьба із шкідниками та хворобами лісу;

  - послуги з лісозаготівлі (транспортування необробленої деревини в межах лісу) [10].

Так як лісові ресурси є національним багатством держави, то цілком обґрунтованим і логічним є те, що близько 95 % лісів знаходиться у державній власності, а це свідчить про те, що держава займає монопольне становище у володінні лісовими ресурсами [11]. Тому саме держава повинна бути зацікавлена у швидкому та ефективному впровадженні концепції сталого розвитку у практику роботи підприємств лісового господарства. Вивчення спеціалізованої літератури дало нам можливість запропонувати доповнення до концепції лісоуправління, яка прийме вигляд, представлений на рис. 1.

Рис. 1. Концепція лісоуправління (на основі норм концепції сталого розвитку)

Вищезазначена концепція передбачає, що на кожному етапі використання і відтворення лісових ресурсів формується відповідна система управління лісовим господарством на основі еколого-економічних відносин, які виникають між суб'єктами у процесі використання і відновлення продуктів і послуг лісу.

Узагальнюючи результати нашого дослідження вважаємо за доцільне зазначити, що визначення рівня ефективності реалізації концепції сталого розвитку можливе через систему оцінки діяльності підприємств лісового господарства на основі принципів такої концепції [12]. Основою для здійснення оцінки виступає достовірна та вірогідна інформація, яку формує управлінський облік для потреб зовнішніх і внутрішніх зацікавлених користувачів. Вважаємо за доцільне запропонувати для потреб управління напрямки формування інформації на підприємствах лісового господарства, приведені у табл. 2.

Таблиця 2. Основні напрямки формування інформації для цілей управління на підприємствах лісового господарства

Найменування документа	Сфера розробки і використання			
	Державне агентство лісових ресурсів	Обласні управління лісового господарства	Підприємства лісового господарства	Лісництва та інші структурні підрозділи
1	2	3	4	5
1. Робочі документи з питань обліку, контролю та лісокористування з врахуванням принципів концепції стійкого розвитку				
2. Законодавчі і нормативно-правові документи у сфері обліку, контролю та лісокористування				
3. Документація з планування, обліку та контролю управлінського характеру				
Місія діяльності на основі концепції стійкого розвитку	+	-	-	-
Стратегія діяльності	+	+	-	-
Політика обліку контролю та лісокористування	+	+	+	+
Екологічна програма на основі концепції стійкого розвитку	+	+	+	+

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Плани (бюджети)	+	+	+	+
Керівництво менеджменту 3	+	+	-	-
2. Узагальнюючі процедури документування				
Аналіз зведених облікових документів, звітів з контролю та лісокористування	-	+	+	-
Управління відхиленнями від бюджетних показників	-	+	+	-
Коректуючі дії, з метою покращення діяльності підприємства	-	+	+	-
Попереджуючі дії, з метою уникнення загрози банкрутства та ліквідації	-	+	+	-
Внутрішній та аудит	-	+	+	-
Аналіз результативності діяльності та ефективності системи менеджменту	+	+	+	+
Завершальні спеціальні процедури	+	+	+	+

Слід зазначити, що існуюча методологія бухгалтерського обліку потребує удосконалення з врахуванням норм концепції сталого розвитку і, відповідно, подальший розвиток лісової галузі потребує повного та радикального реформування на основі положень концепції. Достовірне відображення в обліку лісопродукції можливе лише через проведення інвентаризації лісів, яка не здійснювалась ще з радянських часів, що дозволить уточнити статистичні дані щодо площі лісів, детальніше дослідити їх стан та підпорядкування, а згодом і розробити науково обґрунтовану програму щодо ведення лісового господарства [13].

Екологічний захист як принцип концепції постійного розвитку зазначено у принципах лісівництва, які прийняті 14 червня 1992 року у Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з питань навколишнього середовища. Найбільш важливими, на нашу думку, є такі:

1) держава має право самостійно використовувати свої природні ресурси (лісові) відповідно до державної політики у сфері навколишнього середовища;

2) необхідно визнавати важливу роль, яку відіграють всі види лісових ресурсів у процесі підтримання екологічної рівноваги;

3) потрібно розробити заходи щодо збільшення “зеленого покриття” планети [14].

Із змісту концепції сталого розвитку принцип “соціальної справедливості” розглядається як забезпечення громадян рівними можливостями для досягнення матеріального, екологічного і соціального добробуту. При цьому варто зазначити, за дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я ООН на одну людину встановлена норма 50 м² міських зелених насаджень і 300 м² лісів, тому відповідно до принципу “соціальної справедливості” необхідно дотримуватись оптимального значення норм лісистості нашої держави [15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з метою суттєвого зменшення еколого-економічних проблем на підприємствах лісового господарства та активного застосування концепції сталого розвитку необхідно

цілеспрямовано здійснити реформування як лісогосподарської діяльності, так і методики та організації обліку на підприємствах даного виду економічної діяльності. Подальші перспективи розвитку лісового господарства у нашій країні на основі концепції сталого розвитку наступні:

- інтегрування економічних, екологічних і соціальних аспектів діяльності підприємств лісового господарства у межах концепції сталого розвитку;
- розроблення та дотримання концепції лісокористування (нами запропоновано на рис. 1);
- ефективне розмежування повноважень держави з управління і господарювання;
- формування інформації через систему відповідних показників, яка необхідна для оцінки сталого розвитку лісового господарства;
- забезпечення керованості процесів, що відбуваються в лісовому секторі економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.derevo.info/content/detail>.
2. Principles for Sustainable Management of Global Forest. Global Forestry Coordination and Cooperation Project, 1992. – 33 p.
3. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
4. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України. – К.: Державний комітет лісового господарства України, 2002. – 143 с.
5. Природопользование: основы экономико-экологической теории / Буркинский Б.В., Степанов В. Н., Харичков С. К. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 1999. – 350 с.
6. Снякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика / І.М. Снякевич. – Львів: ЗУКЦ, 2003. – 188 с.
7. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. Herman E. Daly. 253 pp. Boston: Beacon Press, 1996.
8. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: монографія / В.М. Жук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 648 с.
9. Загальна характеристика лісів України. Інформація Держкомлісгоспу України // Деревообробник. – 2002, № 2.
10. Податковий Кодекс України: від 02.12.2010 р. № 2755-VI: Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-1/>
11. Концепція сталого розвитку України (Проект)// Світ. – 1997, № 12.
12. Кравців В.С. Перспективи екологічно сталого розвитку України на фоні соціально-економічних проблем // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталый розвиток та екологічна безпека (регіональна політика) (Щорічник наукових праць). Випуск XXI НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2000. – 212 с.
13. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года): Електронний ресурс. – Режим доступу: www.un.org/russian/conf.
14. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України: Наукове видання /Б.М. Данилишин, В.С. Міщенко і ін; Б.М. Данилишин (ред.); НАН України Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.: РВПС України, 1999. – 315 с.
15. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження державної цільової програми “Ліси України” на 2010-2015 рр.” від 16 вересня 2009 р. № 977. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=977-2009-%EF>.